

РОЗДІЛ І. ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ ТА ІСТОРІЇ ОСВІТИ І ПЕДАГОГІКИ

УДК 371(09)(477.83):61

О. Р. Волошин

Дрогобицький державний педагогічний
університет ім. Івана Франка

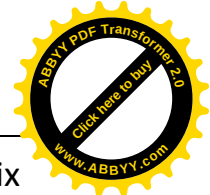
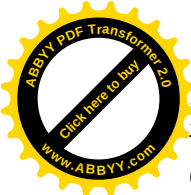
НАПРЯМИ ФОРМУВАННЯ ЗМІСТУ ВАЛЕОЛОГІЧНОЇ ОСВІТИ НА ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ (1918–1939 РР.)

Зміст валеологічної освіти на західноукраїнських землях (1918–1939 рр.) зумовлювався формуванням та поширенням українського руху за здоров'я, який визначався багатьма важливими напрямками, специфіка яких полягала в організації товариств, гуртків, сходин, де розглядалися питання підготовки молоді до соціального життя, удосконалення роботи школи, родини, церкви, громади.

Ключові слова: здоров'я, український рух за здоров'я, валеологічна освіта, валеологічна культура, валеологічні цінності.

Постановка проблеми. Важливим напрямом формування змісту валеологічної освіти є визначення валеологічних цінностей, які містять суперечності між матеріальним і духовним у самій людині, у суспільстві, у побудові різних навчальних закладів, у громадських організаціях, у релігійних інституціях. Перемога над природними схильностями, природною любов'ю до себе та рух до духовного змушнення, перехід до визнання традиційно-християнських цінностей, обмеження власних бажань заради інших людей означає збалансування дій фізичних механізмів, духовний розвиток особистості, відповідні зміни свідомості, що спричиняють зорієнтованість на здоровий спосіб життя, увагу до власного здоров'я та здоров'я інших, прихильність до спорту, фізичної культури, фізичної праці, протидію згубним звичкам, дотримання правил гігієни, профілактику захворювань, турботу про безпеку праці, дбайливе ставлення до всього живого та ін. Педагоги завжди помічали, що людина з високою валеологічною культурою має чітко визначені життєві плани, прагне до фізичного і духовного самовдосконалення, усвідомлює, що власне здоров'я є не лише її особистою справою, а й виявом відповідальності перед суспільством.

Аналіз актуальних досліджень. У турботі про здоров'я дитини на західноукраїнських землях (1918–1939 рр.) батьки послуговувалися народними звичаями і традиціями, обирали систему народного виховання, яка базувалася на використанні традиційних народних гігієнічних чи лікувальних засобів, народних ігор та забав. Пріоритетним у вихованні дитини майже до семирічного віку було її перебування в сім'ї, де кожна

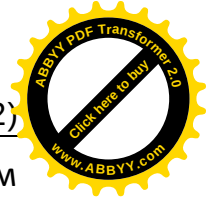
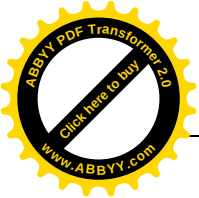

сім'я мала у справі охорони здоров'я дитини свої традиції. Однак для всіх сімей спільною була орієнтація на такі цінності: шанобливе ставлення до старших членів сім'ї; ретельне наслідування батьків у способі життя; тісний зв'язок з природою.

Мета статті – узагальнити і проаналізувати літературні джерела з проблеми, що стосується напрямів вивчення формування змісту валеологічної освіти на західноукраїнських землях (1918–1939 рр.).

Виклад основного матеріалу. Починаючи із семирічного віку дитини, до її виховання залучаються різноманітні громадські і суспільні інституції, до яких слід віднести дівочі, хлопчачі та парубоцькі громади, братства, національні навчальні заклади, тому шкільне навчання визнавали найпершим осередком, який повинен «служити для цілей пропаганди гігієни», а за основу валеологічного виховного процесу щодо збереження, зміцнення і формування українського руху за здоров'я дітей і молоді в західних регіонах України міжвоєнної доби ХХ ст. пропонували взяти «добрі зразки» інших народів, змінених «відповідно до української психіки» [362, 6]. Вивчення досвіду роботи вчителів-практиків у цей період дозволяє стверджувати, що у першому і другому класах вони вводили дітей у «сферу природничих понять», але так, «щоби дітворі сього не відчула». Вчителі не подавали «готової науки, лише на підставі живих okazів, чи явищ», а звертали увагу молодших школярів на «важніші моменти» і давали їм назву, «не шукаючи причин даного явища і не викликаючи його штучно». У третьому класі вчитель поширював способи, «при помочі яких дитина пізнає окружаючі її тіла й явища», і наводив «її ум до самостійного видавання осуду» [246, 3]. Це сприяло розвитку валеологічного мислення, узагальненню та розширенню знань молодших школярів про навколишній світ та виокремленню напряму засвоєння інформації про природу, охорону здоров'я та довкілля.

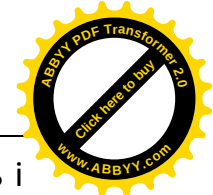
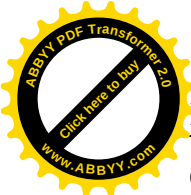
У школах на західноукраїнських землях міжвоєнної доби молодші школярі «науку про природу» вивчали на уроках, під час проведення «прогульок», шкільних свят, улаштування «шкільних музейчиків», закладання і ведення «природничих збірок», шкільних альбомів, читання дитячих часописів, «доповняючої лектури» з обсягу природи, праці, посильної для дітей, на пришкільній ділянці. Разом з тим ці форми навчання сприяли не тільки оволодінню молодшими школярами валеологічними знаннями, але й формуванню напряму забезпечення досвіду просвітницько-валеологічної роботи з творами природничого характеру.

У середніх та старших класах шкіл, гімназіях, семінаріях головним напрямом формування змісту валеологічної освіти було забезпечення досвіду організації шкільного спорту та орієнтація на активне використання занять із фізичної культури для збереження здоров'я. У навчальних програмах державних та приватних семінарій на західноукраїнських землях протягом 1918–1939 рр. спостерігаємо, що поряд з основними предметами фізкультура посідала відповідне місце, хоча у школах та гімназіях цей предмет уважався «надобов'язковим».

Відповідно до навчальних планів на предмет «Тілесні вправи» у першому і сьомому класах загальноосвітніх шкіл виділяли по 2 години на тиждень. Проте у 1935/36 н.р. були впроваджені класи-комплекти унаслідок об'єднання відділів (класів). Ці комплекти формувалися в таких комбінаціях: у школі з п'ятьма вчителями – III з IV, VI з VII або IV з V (по дві години на тиждень); у школі з чотирма вчителями – III з IV, V з VI (по дві години на тиждень), але також була й одна година для хору; у школі з трьома вчителями – III з IV (одна година на тиждень), V з VI – по дві години, але в II, III і IV класах (одна година на тиждень), де спів був разом з фізичними вправами, не створювали класи-комплекти; у школі з двома вчителями уроки співів і фізичних вправ мали одну годину на тиждень; у школі з одним учителем за кількості 40 учнів у I і II класах лекцій співу не існувало; у школі з одним вчителем за кількості від 41 до 60 учнів – уроки малювання, практичних занять, співів і фізичних вправ тривали одну годину на тиждень (до поділу між цими предметами), що призвело до зменшення кількості годин з тілесних вправ та зниження зацікавленості молоді своїм здоров'ям.

Особливу увагу приділено шкільній руханці Т. Франком, який у 1923 р. видав першу монографію «Історія та теорія руханки». Ця праця в історико-педагогічній літературі висвітлює теорію спорту, у ній здійснено його історичний аналіз. Характерним є те, що в ній Т. Франко розглядав фізичну культуру і спорт як вагомий засіб відродження нації. З цього приводу він писав: «Відродити широкі маси й виховати нове сильніше покоління може тільки руханка. ...Руханка виховує в молодіжці організаційний зміст, призвичаює до поділу праці, до відповідальності за обняту задачу, до совісності і точності, до опанування роботи правильною напругою, до віри в свої сили». Ніби перегукуючись із давньогрецькою ідеєю «калокагатії», наголошує Т. Франко і на зв'язку тілесного з духовним, на розвитку засобом спорту морально-вольових якостей: «Руханка напружує і рівномірно розвиває всі м'язи тіла і зміцнює чинність всіх

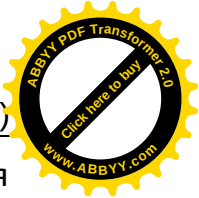
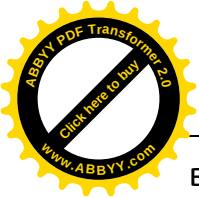

органів... виробляє гарну поставу, гнучкість тіла, поворотність, пруживість і витривалість. Вона підтримує гармонію між духом і тілом, виробляє відвагу, силу волі, швидкість орієнтації « [337, 119].

Важливу роль у валеологічному вихованні молодого покоління на західноукраїнських землях, особливо сільського, відігравали парубоцькі громади – своєрідні об'єднання неодружених юнаків. Важливим напрямом формування змісту валеологічної освіти була орієнтація на утворення українських молодіжних громад – як хлопчачих, так і дівочих, соціальною функцією яких була організація молоді з метою її духовного, морального і тілесного виховання. В українській етнопедагогіці загальноприйнята вікова диференціація справила істотний вплив на організаційну побудову об'єднань молоді – громад. Найбільш повно висвітлені характеристики функціонування парубочих громад. Це вочевидь зумовлюється тим, що вони з організаційної, особливо методично-виховної, точки зору були добре викристалізованими інституціями, що найбільш повно характеризували валеологічну українську народну культуру. Хоча крім парубочих існували дівочі, юнацькі та підліткові громади, які у своїй діяльності копіювали та відтворювали особливості функціонування найбільш досконалого утворення, а саме парубочої громади.

Парубоцькі громади високо цінували у своїх товаришах сміливість, рішучість, кмітливість, фізичний стан, відсутність шкідливих звичок, за порушення валеологічних норм життя (пияцтво, куріння, крадіжки) ганебно проганяли із членів громади. Важливими умовами для вступу до парубочої громади був певний вік (до неї приймали хлопців 16–18 років), зріст та фізична сила нового товариша, оскільки вони свідчили про його добре здоров'я. До того ж, у тому випадку, якщо в сім'ї було двоє або більше синів, молодший брат мав право вступу до громади лише після того, як старший одружиться. Виняток робили тільки в тому випадку, якщо молодший брат був фізично сильніший за старшого [97, 235]. Такі громади, безперечно, відігравали роль важливих інституцій, зорієнтованих на розвиток валеологічної освіти, відповідність критеріям вступу до яких були значущими в соціальній оцінці молоді людини цього періоду.

Водночас необхідно зазначити, що валеологічне виховання дівчаток здійснювалося частково через фізичне виховання і переслідувало певну мету, яка зумовлювалася особливим становищем жінки на західноукраїнських землях – берегині роду, сім'ї. Воно передусім ґрунтувалося на використанні національної гри, розваг, забав, широкого кола гігієнічних засобів та сил природи, які надалі застосовувалися для

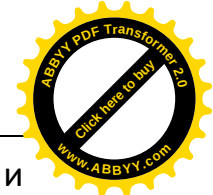
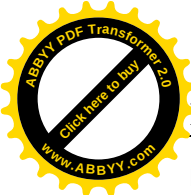
виховання здорового покоління. Тому в системі валеологічного виховання українських дівчат переважало використання гри, розваг і забав, де органічно поєднувалися фізичний рух з елементами фольклору, які сприяли формуванню в них валеологічної культури та основних засад здорового способу життя, удосконаленню плавності і чіткості рухів, граціозності, якими так вигідно вирізнялися українські дівчата та жінки.

Впливовим на розвиток валеологічної освіти на західноукраїнських землях (1918–1939 рр.) було фізичне виховання, яке ґрунтувалося на багатовікових традиціях, збагачувалося запозиченнями від сусідів. У рухливих іграх Т. Франко вбачав засіб оздоровлення нації. Він розумів значення здоров'я для кожної людини. У статті «Розвій руханки серед українців» педагог досліджує вагомість фізичних вправ з огляду на їх користь для здоров'я.

На думку О. Суховерської, С. Гайдучка та ін., фізичне виховання та фізична культура сприяють підтримці та поліпшенню здоров'я молоді. Так, О. Суховерська у праці «Рухливі забави і гра» висвітлювала питання, що стосувалися формування основних засад здорового способу життя, а С. Гайдучок – сокільські вправи вільноруч. Вони вважали, що у школі повинні широко практикуватися «руханкові вправи, гри й забави у відповідних салях або на вільному повітрі» під керівництвом кваліфікованих педагогів і що команда – це «мала спільнота», яка слугує для людини школою суспільної дисципліни [81, 12].

У підручниках із тіловиховання І. Боберський привертає нашу увагу до аналізу саме національних ігор, розваг і забав, які сприяють гармонійному розвитку молодого покоління, фізичному вдосконаленню та формуванню в них здоров'я. Описуючи і класифікуючи народні ігри та забави, педагог продовжує європейську традицію вивчення тілесності людини, що виражається у тезах про єдність духовного і фізичного розвитку молодого покоління. У праці «Нові шляхи до тілесного виховання» учений підкреслює: «Науковий план мусить доборотися до сеї основи, що не тільки історія, математика, латина, грека підносять вартість чоловіка, але також рисунки, музика, руханка, ручні роботи, рухливі ігри і спорт». І далі: «...Коли школа розвиває науку духа, то руханкою має рівночасно розвиватись тіло. Оба середники повинні рівноважитися. Виховання духа не може виходити на шкоду тіла».

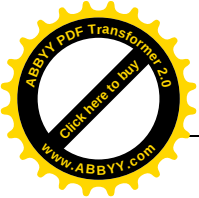
І. Боберський наполягав на організації шкільного спорту і фізичної культури, що передбачало такий напрям формування змісту валеологічної освіти, як змістове забезпечення шкільного спорту та занять із фізичної

культури для збереження здоров'я, які, на його думку, формували та зміцнювали здоров'я, підкреслював значення матеріального забезпечення цієї важливої справи. «Проймає мені, – писав він, – моральний і тілесний біль, коли виджу новий шкільний будинок з маленьким підвірцем» [36, 28]. Щодо кількості шкільних занять з фізкультури, науковець уважав: «Практика учить, що три години руханки тижнево – найменше число». Він додає, що «кожний учитель повинен до свого іспиту предложити посвідку, що ходив шість семестрів на руханку і відбув курс для рухових ігор. Тоді учителі будуть мати ясне поняття про вартість тілесного виховання і будуть мали зайнятися ним залюбки».

У випадках, коли йшлося про заняття фізкультурою, західноукраїнські педагоги оперували терміном «руханка». Так, М. Вальківський у праці «Фізичне виховання і фізичні вправи» роз'яснював: «Руханкою – гімнастикою звуться систематичні вправи, рухи тіла або окремих його частин з метою укріплення і усестороннього розвитку всього організму чи особливо деяких мускулів». Я. Благітка так визначає зміст руханки: «Загальне виображення тіла вимагає зусилля, яке може повстати через стисло, систематичні на підставі теорії передумані вправи. Ці штучно, але розумно уложені вправи, знані під назвою руханки, є, безумовно, для розвинення сил і скріплення здоров'я добрим середником в відношенню елементу свідомого». Сутність поняття «руханка» тлумачить і І. Боберський: «Під словом «руховик» розуміти треба людей, що плекають руханку, однак розумію під руханкою всі тілесні вправи без різниці, в який спосіб, якими приладами їх виконується. Змаг – це є лише часть руханки, ігри – часть руханки, порух – часть руханки, приладові вправи – часть руханки, впоряд – часть руханки» [35, 2].

На думку М. Пастернакової, дітям на уроках фізкультури потрібно давати більше свободи та урізноманітнити методику їх проведення, доповнити руханку співом, музикою, танцями, що сприятиме пробудженню і розвитку дитячої творчості, перетворить заняття в години радості. Педагог зазначала, що в «навчанні руханки» останнім часом відбулися «великі зміни на краще» і що «у нас багато ще бракує, щоби руханка здобула собі рівнорядне становище з іншими предметами». Таким чином, визначаючи і цінуючи безсумнівну заслугу науковців у організації саме національного, українського спортивного і фізкультурного руху на західноукраїнських землях, треба підкреслити їх роль у розвитку новаторських ідей у галузі поглиблення і вивчення проблеми тілесного, яке має стійку характеристику як наукова й філософська європейська традиція.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок.

Підсумовуючи вищевикладене, зазначимо, що напрями формування змісту валеологічної освіти на західноукраїнських землях зумовлювалися пропагуванням українського руху за здоров'я, який ґрунтувався на духовному і моральному здоров'ї сім'ї, турботі про родинне виховання. У своєму формуванні він повертається до тих істин, які були запропоновані педагогікою початку ХХ століття, у часи її демократичних домагань і стремлінь.

Подальші напрями дослідження зазначеної проблематики вбачаємо в пошуку форм, методів та засобів розвитку валеологічної освіти на сучасному етапі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Боберський І. Куди йти? / І. Боберський // Сокільські вісти. – Львів, 1935. – Ч. 3. – С. 2–3.
2. Боберський І. Нові шляхи до тілесного виховання / І. Боберський. – Львів : накладом Сокола – Батька, 1911. – С. 9–44.
3. Гайдучок С. Півстоліття сокільських видань / С. Гайдучок. – Львів, 1937. – С. 12–45.
4. Голубець М. Велика історія України від найдавніших часів до 1923 року / М. Голубець. – Львів : Вид-во Івана Тиктора, 1935. – 864 с.
5. Переписка з Міністерством освіти про організацію шкільних екскурсій, 1921. Державний архів Чернівецької області, м. Чернівці, ф. 213 «Окружний шкільний інспекторат Буковини, м. Чернівці», оп. 3, спр. 450, 6 арк.
6. Франко Т. Історія та теорія руханки / Т. Франко. – Коломия–Львів : Накладом Сокола – Батька, 1923. – 200 с.
7. Ярема Я. Педагогічна психологія – Містить додаток : Конспективні записки з педагогічної психології : Частина II / Я. Ярема. – Прага : Сіяч, 1928. – IV, 396, VIII, 18 с.

РЕЗЮМЕ

Е. Р. Волошин. Направления формирования содержания валеологического образования на западноукраинских землях (1918–1939 гг.).

Содержание валеологического образования на западноукраинских землях (1918–1939 гг.) предопределялось формированием и распространением украинского движения за здоровье, которое определялось многими важными направлениями, специфика которых заключалась в организации обществ, кружков, где рассматривались вопросы подготовки молодых людей к социальной жизни, совершенствования работы школы, семьи, церкви, общества.

Ключевые слова: здоровье, украинское движение за здоровье, валеологическое образование, валеологическая культура, валеологические ценности.

SUMMARY

O. Voloshyn. Ukrainian motion of health as constituent of valeological education in the western Ukraine (1918–1939).

The table of contents of the valeological education in the western land (1918–1939) was predetermined by forming and distribution of the Ukrainian health motion, that was determined by many important directions, the specific of that consisted in organization of societies, groups, stages, where the questions of youth preparation were examined to social life, perfection of work school, family, church, society.

Key words: health, Ukrainian health motion, valeological education, valeological culture, valeological values.